

¹¹ Jedan od tri puta svira na mandoru, koja je vrlo slična lijerici. S obzirom na upotrebu lijerice u našem obalnom pojasu, vjerojatno je njezino područje prije obuhvaćalo i primorske gradove u Istri, čime bi se moglo objasniti postojanje nekih motiva u znamenitoj skladbi Giuseppea Tartinija »Il Trillo del diavolo« za violinu, koji tako uvjerljivo podsjećaju na svirku lijerice.

... + U vezi s tim eventualnim utjecajem narodnog izraza na umjetnički, nalazimo u još jednom likovnom djelu preuzimanje elementa iz naroda. To je životinjska glava na vielli, što je pozajmica s narodnih gusala. Vidi sliku br. 7. (Anđeo svirač vielle. Freska crkve Sv. Marije od Polja u Božjem Polju kraj Vižinade, Istra, konac XV st.) Životinjska se glava također nalazi u organistrumu i vrlo je jasna. (Anđeo svirač organistruma. Freska u crkvi Sv. Marije od Polja u Božjem Polju kraj Vižinade, Istra, konac XV st.). Koliko se može vidjeti zbog osjenjenja, izgleda da se životinjska glava nalazi na drugom organistrumu u Lovranu. Vidi sliku br. 8. (Anđeo svirač organistruma. Freska u crkvi Sv. Jurja u Lovranu, Istra, 1470 — 1479.) U vezi s narodnim utjecajem izvodilačke prakse valja ovdje dodati prikaz freske na kojoj anđeo svira violu da gamba, gdje držanje glazbala podsjeća na praksu narodnih guslara, za razliku od uobičajenog držanja viole da gamba. (Freska u crkvi Sv. Jurja u Lovranu, Istra, 1470 — 1479). Uz ovo treba napomenuti da freske u Lovranu predstavljaju najraznolikiji i najzanimljiviji skup glazbala u srednjovjekovnoj umjetnosti Istre. U njima doduše nema glazbala sličnih onima u narodu, što ukazuje na feudalnu sredinu, ali su važni detalji o tehnici sviranja i o gradnji. To je posljedica ekonomskog razvoja Rijeke i njezine okolice u XV st. i utjecaja predalpskog kulturnog kruga, kao njezinog prirodnog zaleta.

¹² Potpun opis te narodne svečanosti učinjen je na talijanskom jeziku i za sada ga u prijepisu posjeduje dr. Branko Fučić iz Rijeke. Spis je u etnografskom smislu posebno zanimljiv, jer obiluje mnoštvom etnografskih podataka vezanih uz društvenu sredinu tadašnje Istre, pri čemu se navode uglavnom hrvatska imena žitelja. U muzičkoetnografskom smislu posebnu obradu zaslužio bi opis narodnih običaja i svirke na sopilama, te navođenja različitih narodnih plesova. U vezi s izrazom »pifari« dr. Božidar Širola napominje: — »Pifari« svirali su piffero ili piffaro (od srednjonjemačkog Pffife), malu frulu (flautu) ili malu sopilu (šalmaj). (Dr. Božidar Širola »Hrvatska umjetnička glazba«, Zagreb 1942. str. 23).

¹³ Obje slike nalaze se u Bakru, a vlasnik im je dr. Ivo Marochino.

LITERATURA

Fučić Branko »Istarske freske« (predgovor) Zagreb, 1963.

Karabaić Nedjeljko »Muzički folklor Hrvatskog primorja i Istre« Rijeka, 1956.

Kos Koralka »Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske« Zagreb, 1969. Posebni otisak iz »Rada« 351 JAZU.

Marković Zvonimir »Muzički instrumenti« Zagreb, 1959.

Muzička enciklopedija sv. (I 1958, II 1963) Zagreb.

Širola dr. Božidar »Hrvatska narodna glazba« Zagreb, 1940.

Širola dr. Božidar »Hrvatska umjetnička glazba« Zagreb 1942.

Zganec dr. Vinko »Muzički folklor I« Zagreb 1962. Izdano kao rukopis.

RÉSUMÉ

Les instruments de musique populaire dans les oeuvres d'art en Istrie et au Littoral croate, spécialement sur les Fresques istriennes.

L'auteur présente quelques oeuvres d'art en Istrie et au Littoral croate, spécialement les fresques istriennes, sur lesquelles on trouve beaucoup d'instruments de musique, qui étaient connus en Europe au Moyen âge. La plupart de ces instruments ressemblent à ceux qui existent aujourd'hui en Istrie et au Littoral croate sous les noms: »sopile« — velika i mala (une sorte d'hautbois — grand et petit), »mih« (musette sans bourdon et »dvojkinje« (chaleur double). En analyse des instruments l'auteur a l'intention d'établir que plusieurs instruments présentés sur les fresques ne sont pas les modèles importés de l'Europe centrale, mais plutôt, ils sont d'origine populaire. Qu'approuvant cette hypothèse, l'auteur y met une comparaison en pratique chez les musiciens populaires (dans cette région) avec la présentation des instruments dans les contenus des tableaux traités. Tout cela indique que les artistes populaires avaient créé ces oeuvres à l'image de la pratique qui existait autour d'eux-mêmes, mais ce n'était pas exclusivement d'après des modèles étrangers.

HUBERT PETTAN

Stogodišnjica prave Zajčeve hrvatske opere

(nastavak)

Kraći uvod, pravilno po 4 mjere (2 mjere rastavljeni sazvuč 2 mjere prelaznog značaja), ukupno 18 mjera. U 19. mjeri motiv

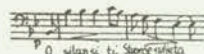

zatim isti motiv na f te na g i jedna mjera završetka na glasu f. Poslije 2 mjere opet rastavljenog sazvuč i arkodijskih osminki I i II viol., u 3. mjeri započinje Mislav (uz violu i cl. solo)

Nadovezuju sinovi 4 mjere, zatim Mislav pjeva dio svog napjeva jedan ton više, braća opetuju svoj dio, u istoj visini s novim tekstom. Dragoš: Oj ne-besa silna! Mislav: Darovi obilna! Svi: Vi nagrađujete nas!

Mislav (uz vc.): Tko se uzda u duha moć... prelazi u zahvalnicu:

po tebi polje naše cvjeta!, uz triole (rastavljeni sazvuč) gudači pizz, osim I viol. koje imaju triller, fl. i cl. kao Mislav. Prihvaćaju i ostali unisono odnosno u oktavi te molbu »Hrvatski podigni mihi dom«. Srednji dio: U ensembu Miloju tuži za nedostižnom dragom, Mislav pita zašto jaduje, a braća odvaraćaju: Za nesuđenom dragom. Mislav ponovno prihvaća temu: O silan ti si stvorče svjeta... (Repriza uz dva manja odstupanja, življu i puniju pratnju). Miloju se odvaja posebnom melodijском linijom; u svršetku sva četvorica.

Time bi opera mogla svršiti, no sada dolazi do nenadanog obrata.

Slijedi Allegro furioso. U recitativu Miloju savjetuje ocu ukloniti se bijesu, te Mislav odlazi.

Prizor 9 (Str. 229—237) Zbor seljana. Allegro furioso, Es, $\frac{2}{4}$. Dolazi razjaren zbor: Stante, vještoi vi... knezu o vas doprie glas. Pojedinci iz zbora optužuju ih, da su skrivali žito, odnosno da su vrači. Zbor: »Eto svim niče tern, samo njim bujna stern!«

Prizor 10 (Str. 238—257) Prema libretu vojaci i glasnik, u stvari tri brata, glasnik i zbor. Poco meno Allegro marziale. Zbor navješćuje kneževu stražu koja će ih odvesti. Glasnik ih pita da li su sinovi Mislava, a kad to oni potvrde, zove ih kao vrače pred knežev sud. Braća se ne boje kneza i spremni su mrijeti za domovinu.

Tempo I Allegro furioso. Zbor: Čujte, čujte ih, čarobnika zlih! Napjev kao prije kod teksta Stante, vještoi vi. Braća unisono, augmentirano (u dvostrukim notnim vrijednostima) pjevaju temu. »O silan si ti stvorče svieta!« s mjestimičnim kratkim upadima zbora.

Con fuoco. Zbor: Na smrt će knez odsudit vas! Nakon 12 mjera orkestra Mislav: Ja! Ja! Moji sinovi! S 15 mjera orkestra (Allegro furioso e dolente) završava slika.

III čin (str. 1 — 183), slika prva: Dvorana hrvatskoga kneza Vojin

Prizor 1 (Str. 1—17) Vojin, Veljan, Liško i vijećnici. Allegro moderato maestoso, Es, mjera C.—21 mjera orkestralnog uvoda. Vojin se obraća vijećnicima, neka razborito sude zločin. Basi: Tu krivine nikakve nije, Tenori: da je pljeva rodila zrnjem, to je valjda tako udesio Bog Vojin ih kori, Veljan mu daje podršku.

Prizor 2 (Str. 18—39) Miloj, Spjehota, Dragoš, straže i predjašnji. Vojin nalaže da uvedu svu trojicu te da iskažu svoj grijeh. Poslije 2 mjere Allegro furioso slijedi Andante Miloj: »Kad otca nam ti uze sâm... al nad nami, nad zvjezdami, jest milosti prijestol svet. Ti ga ne vidiš! Narod zavodiš kruto, nemilo, u svedublje zlo!« Braća mu povremeno daju podršku.

Tempo I. Allegro giusto. Vojin bjesni kako su drzoviti tako zboriti knezu. Liško ga — svojom prijašnjom temom — umiruje, neka sluša pravedne. Sad je dužnost kneževa pomoći, a ne odmoći. No Veljan savjetuje knezu neka nema milosti. Vijećnici pristaju na knežev zahtjev za sud, no uviđaju da su mladići nevoljni, sve im je zagonetno.

Prizor 4 (Str. 45—94) Rusana, Zdenka i predaštrojica braće. Moderato grandioso. Tempo I. Vojin (recitativ): Drzovita vam obrana svjedoči, da ste himbena tri vrača vi! Osuđuje ih na lomaču. To moj i vieća mog je sud!

Allegro con fuoco. Svi: To je sud! Strašan sud...

Prizor 4 (Str. 45—94) Rusana, Zdenka i predašnj.: Dolazi Rusana. Svi: Rusana! (Svaki s drugim čuvstvom). Ritenuto. I Vojin je začuđen njenim dolaskom. Allegro agitato, G, mjera C: Rusana: Strahovit sud sam čula izreći... (naizmjenično Rallentato Adagio i a tempo). Slijedi Allegro con

fuoco (nakon 2 mjere dolazi E dur). Rusana obraća se ocu da zna čine optuženih, koji svjedoče da su bez krivine. Miloj je začuđen što se ona za njih zauzima jer su joj do danas bili nepoznati. Andantino, G, $\frac{2}{4}$. Moli Rusanu da ne kaže ništa da im otac ne bi stradao. Rusana to shvaća, no otac je pita, neka zbori kako nisu krivi. Larghetto, E, $\frac{1}{4}$. Kraći ensemble, 3 skupine, započinju Veljan i Vojin koji se zgražaju da ona ljubi seljaka, a ne mari za svog zaručnika. Rusana i Miloj daju oduška svojim osjećajima te da ih nitko ne će razlučiti ni rastaviti. Liško, Spjehota i Dragoš žale Rusanu kojoj nema pomoći. Zdenka je zabrinuta da ne spaze Rusanin žar te prihvaća dalje Rusanin tekst, zatim tekstovno u dvije skupine: 4+3. Na kraju Vojin straži: Poslušnite moj strašni sud.

Allegro agitato, G, mjera C. Rusana se obraća ocu za milost (tema kao prije kod riječi Strahovit sud na početku ovog prizora), smrt njegova biti će i njena. Moli ga neka ih odriješi od smrti. Otac je se odriče i proklinje je (Allegro con fuoco, 8 mjera). Ritenuto e sostenuto, Es, $\frac{1}{4}$ 14 mjera. Liško je tužan, a Veljan zadovoljan (za sebe): Rod hrvatski stoji sam u pandžah mojih!

Tempo I Allegro con fuoco, $\frac{1}{4}$. Vojin ih optužuje, da su začarali Rusanu te da su dvostruki krivci. Svaki vrač nek zaglavi, nek umru na lomači.

Allegro vivace alla Breve. Ensemble i zbor: Rusana i Zdenka. Nedaj da jar... smlavi san nam dragi, Miloj i braća: Silan si ti stvorče svieta, Vojin: Sve ću strti, što mi prieti, Veljan: Ja ću strieti... sav hrvatski dom, Liško: Sve će strieti... i svi svršavaju: Izvršit će se strašni sud! (Str. 95 i 96 u partituri su prazne).

Druga slika Ulica u gradu. Prizor 5. (Str. 97—109). 4 vijećnika soli (2 tenora, 2 basa). Moderato, e, mjera C. Pretežno šesnaestinski pomak u vc. Vijećnici: Prva nam je briga, izbavit se iga, Kneza silu striet, braći nedat mriet. Spremaju se ustati na kneza. Slijedi E dur. Cijeli prizor je zao kružena cjelina.

Prizor 6 (Str. 109—139). Moderato sostenuto, d, mjera C. Tema kao da navješćuje kasniju zakletvu Zrinjskog

Braća mole kneza da im dozvoli zadnju molitvu. Knez im srdito daje kratak čas. Veljan je nestrpljiv. ne može dočekati njihovu smrt. Puk: »U smrt zar sbilja idu ti? Tko to može podnositi?«

Tropjev, D, molitva braće, uz pratnju viol. II, vle, vc. i cbasa, svi solo: U kog zvijezda kries jest i grom i tries, ti nam podaj moć razbit smrti noć. Neka ovaj plan bude spas domu. Pregledno 4 mjere + istih 4 + novih 4 sa svršetkom u 13. mjeri kad (Allegro assai mosso) Vojin prekida: Sada bukni silni plam! (kromatika). »Pritište me težak zrak, na nebu i zemlji mrak! Bukni ognju da mi sjaš!« Vijećnici i zbor: Sramota bi bila da ih sažga plam, neka knez gine sam!

Na strani 125 ponovno je označen prizor 6 (a isto i u tiskanom libretu obzirom na dolazak Rusane i Zdenke. Rusana (d, mjera C): Ta trojica dat će svoj život za oca. Ta ljubav im je krivnja sva. Ona za njih diže glas i bit će im spas, ili će ona s njima gore (s kadencom na kraju).

Slijedi molitva braće (D, kao prije tropjev, Zdenka unisono s Milojem), drugačije instrumentirano: Viol. I i II te vle donose melodiju tremolo, vc i cbas kao prije + od duhača cl. in C i rog. U formalnom pogledu 4 mjere + naprijed spomenutih 4 nove mjere, bez opetovanja srednjih 4, uz novi tekst: Daj da svane dan, kad će slobodan rasti, cvasti dom srećom svakojom. (Dolaze i 2 mjere 1/4)

Prizor 7 (Str. 139—148). Prijašnji i tri glasnika. Allegro moderato, F, 3/4. (Prvobitno bila su 2 glasnika basi, a jedan tenor; olovkom ispravljeno I glasnik bas, II tenor, III sopran).

I glasnik javlja da je na jugu hrvatskom žuđenju dugo pao dažd, provriješe vrući, potekoše kiše. II. glasnik (u gornjoj kvinti): Vesna se vratila i sunca sja blagi žar, lista i cvate sriedina hrvatska! III. glasnik (opetovanje dionice II glasnika); Svanula lasta i ševa i pčela roj neviden davno doljeće gle amo! Kratki ensemble: Za novi dar, života žar, primi svih nas har!

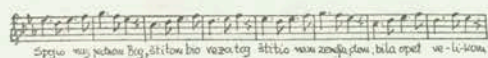
Prizor 8 (Str. 149—183) Mislav i prijašnji (u partituri nije označen novi prizor, ali je označen u tiskanom libretu). Moderato sostenuto, Es, mjera C. Kao već prije, viol. I i II te vle silazni rastavljeni sazvučnik, vc. i cbas uzlazno rastavljeni sazvučnici, 2 mjere, zatim fl, ob, 2 cl. i rog solo donose temu

pa opet 2 mjere rastavljeni sazvučnici, zatim Mislav: Gle Božiega dar /već Bog nas ne kara/ milostiv je s visa svog te i knez neka oprosti, kad prašta Bog.

Poco più Mislav (uz fl. te rog solo i vc. solo započinje temu

Vojin ga pozdravlja, njegove duše plan svih je izbavio i stavlja mu svoju kneževu krunu na glavu.

Veliki ensemble, 2 melodije istodobno, Rusana, Zdenka, Milož i Spjehota:

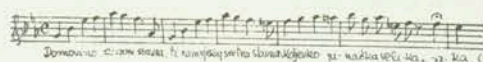

Veljan unisono s njima ali uz tekst: Avarski je jači bog, štiti te neće kneza tvog... dok Liško, Mislav, glasnici i puk na melodiju Pšenice nove-uz cbas, vlu, 1. ob i fg. — pjevaju tekst Štiti nas ljubav... suproti dušmanu svakom.

Poco meno Mislav: Krasni taj ljubavi znamen, bio vam sreće živ plamen! Blagoslovi... Ah! (Alle-

gro giusto con fuoco) prepoznavši Veljana: A taj je vojvoda?! Taj zlotvor našeg roda! Veljan: Što bunca luđak taj! No Mislav baci kapu Veljanovu s glave i upozorivši na sjekotinu svoga mača »sin kana on je avarskoga, ubijca tvog sina uzrok.« Svi su ogorčeni, traže odmah njegovu smrt. Vojin ih umiruje, neka tu ne teče njegova krv, gavrano nek bude strv. Allegretto piccante, Es, 1/4. Liško (na svoj već poznati napjev) zahvaljuje knezu, Vojin određuje da vode zlotvora, a Veljan u bespomoćnom bijesu prijeti da će ga Avari krvavo osvetiti. Nakon odlaska Liška i Veljana slijedi

Finale. Građen je iz 3 kraća dijela: (6 + 4 + 7 mjera). Allegro moderato sostenuto. Rusana, Milož i Spjehota donose temu iz I čina

(fl. ob, cl. i vc.), sudjeluju Zdenka, Mislav, Dragoš i Vojin.

Slijedi zbor: Hrabri nas ljubav... 4 mjere na melodiju

Pšenice nove, a zatim ensemble, soli i zbor: Istodobno neki na prijašnju melodiju (vidi naprijed uz tekst Spojio nas jednom Bog) prve tri mjere + četiri nove mjere, uz viol. I i II i vc, a drugi (Mislav, Vojin i zbor) na melodiju Pšenice nove... uz vle, ob., rog, tbe i cbas, no svi na isti tekst »Mrimo za domovine spas, bila sveđ velikom, jakim.« Šteta da taj finale nije šire razrađen. S 8 mjera orkestra svršava opera.

Sastav orkestra Zajc označuje na početku gotovo svakog prizora. Tako kod predigre navedena su slijedeća glazbala:

Viol. 1, 2, Virole
Flo, Picc., Ob. 1, 2, Clar. B 1, 2
Corni F 1-4, Fg. 1, 2
Tbe 1, 2 Tbeni 1-3
Timp. (F, C), Gran Cassa e Piatti
Vcelli, Cbassi.

U operi dolaze još Tambour i Triangolo. Naravno neka od navedenih glazbala dolaze i u drugoj udezi, tako Clar. in A, Corni i Tbe in Es, E i F, Timp. A-D, G-D i H-E.

Izvedbe. Od praiizvedbe u Zagrebu 2. 10. 1870. pod ravnanjem samog Zajca do 16. 5. 1874. kad je zadnji put pjevana, opera je izvedena 19 puta, što je za tadašnji Zagreb, koji je imao oko 20.000 stanovnika, vrlo velik broj izvedbi. Podjela uloga kod praiizvedbe vidi se iz snimke rasporeda. — Opera je izvedena i u Pragu (prvi put 26. 12. 1871, davana 3 puta); bilo je to sedmo Zajčevo djelo izvedeno u Pragu (u vremenu od 1868-71). Izvedbom u Pragu dirigirao je Adolf Čech, režirao je F. Kolar, a glavne uloge pjevali su Friedlova (Rusana), Lev (Mislav) i Vavra (Milož) te Souček (Kunt) i Dobš (Batum).